

הרב שמואל דוד

מכירת טבל

ראשי פרקים:

הצגת הבעיה

- א. טעמי איסור מכירת טבל
- ב. להלכה בשאלה שלפנינו
- ג. סיכום

הצגת הבעיה

את החיטה שאנו מגדלים אנו מוכרים למדינה. המדינה דואגת להפרשת תרומות ומעשרות מן החיטה דרך הרבנות הראשית ועל ידי משגיחים יראי שמים שמפרישים בתחנות הקמח. השאלה היא, האם אנו חייבים להפריש תרומות ומעשרות קודם מכירת החיטה, שכן ישנן בהפרשה כמה בעיות:

1. לצורך ההפרשה יש לזרוק כמות של יותר מאחוז מהחיטה, וע"י כך קטן הרווח מהגידול כאשר בלאו הכי הוא אינו גבוה.
2. תחנות הקמח בלאו הכי מפרישים פעם נוספת, כיון שההנחיות שהם קיבלו מהרבנות או וועד הכשרות הן שאין לסמוך על משקים שמפרישים, ולהפריש מכל תבואה המגיעה אליהם.
3. יתכן גם שכתוצאה מההפרשה תצא תקלה, שכן עלולים בתחנת הקמח להפריש מן החיוב על הפטור או להיפך.

א. טעמי איסור מכירת טבל

איסור מכירת טבל מפורש בכמה משניות. במסכת דמאי (פ"ה מ"ח) שנינו: "אין אדם רשאי למכור טבל אלא לצורך". והוסיפו על כך בתלמוד ירושלמי: "ובלבד לחבר". כלומר שגם כאשר מותר למכור טבל לצורך - מותר - דווקא לחבר, אבל לעם הארץ אין למכור טבל. ובהמשך נאמר:

"מענתה, עם הארץ שנתערב טבלו בחולין אין לו תקנה! כיצד הוא עושה? הולך אצל חבר והוא לוקח לו טבל ומעשרו לו".

יתכן כי טעם האיסור הוא חשש למכשול וחשש זה קיים גם במכירה לחבר, אלא שבמכירה לחבר מקילים בשעת צורך משום שסוף סוף סומכים עליו שיפריש. אך יתכן שקיימים שני טעמים לאסור מכירת טבל. האחד הוא חשש לתקלה והוא שייך רק בעם הארץ, והאחר שייך גם בחבר אלא שמקילים בו בשעת צורך.

במשנה (שם פ"ג מ"ג) נאמר:

"כל דבר שאין אדם רשאי למכורו דמאי, לא ישלים לחברו דמאי. רבי יוסי מותר בודאי ובלבד שיודיענו".

רבי יוסי מתיר, איפוא, לשלוח לחברו ודאי טבל אם הוא מודיע לו על כך. אך דמאי לא התיר רבי יוסי לשלוח לחברו מחשש שמא מזלזלים בהפרשת מעשרות ממנו. לא ברור אם לרבי יוסי מותר לשלוח טבל אף לעם הארץ או רק לחבר ועוד צריך עיון אם רבי יוסי מתיר רק לשלוח או רק למכור. משום שניתן לומר כי איסור מכירת טבל אינו רק מחשש למכשלה אלא גם משום הורדת דרגת החיוב, לפי שלקוח חייב בתרומות ומעשרות רק מדרבנן. לכן במכירת טבל קימים שני נימוקים לאיסור ואת הנימוק השני אין לפטור ב"ובלבד שיודיענו" ולכן איסור. לעומת זאת שולח טבל אסור רק מחשש למכשול ואז אם מודיע, החשש אינו קיים ורבי יוסי מתיר.

ברם בירושלמי שם מסופר:

"אמר רבן שמעון בן גמליאל: שלח לי רבי יוסי בר רבי אתרוג ואמר לי מזה בא בידי מקיסרין. ולמדתי בו שלושה דברים: שהוא ודאי, שהוא טמא, שלא בא בידו אחר... שאילו בא בידו יותר היה מעשר מזה על זה... ולא היא רבי יוסי מתיר בודאי ובלבד שיודיענו? אתא מימר לך: אף על גב דפליג על רבנן לא עבד עובדא כווייתה".

נמצא שאף משלוח טבל לחבר החמיר רבי יוסי כדעת רבנן, ונמצא כי בודאי לכתחילה אין למכור ואף אין לשלוח לחברו טבל.

עוד שנינו (מעשרות פ"ה מ"ג):

"לא ימכור אדם את פירותיו משבאו לעונת המעשרות שמתחייבים בתרומות ומעשרות, למי שאינו נאמן על המעשרות".

משמע כי לנאמן על המעשרות מותר למכור אף לאחר שהגיעו לעונת המעשרות, משום שאינו גורם מכשול בידוע, אך כי לאחר שנתלשו אסור למכור אף לנאמן על המעשרות או משום החשש למכשול (שכיון שאינו ודאי נאסר רק בתלוש) או משום הורדת רמת החיוב של הפרשה.

משניות אלה נפסקו להלכה ברמב"ם וכן כתב הרמב"ם (הל' מעשר פ"ב ה"ו):
 "לא ימכור אדם פירותיו משבאו לעונת המעשרות למי שאינו נאמן על המעשרות".

ובפרק ו' (ה"ו) כתב:

"אין מוכרים את הטבל אלא רק לצורך ולחבר, ואסור לשלוח את הטבל ואפילו חבר לחבר שמא יסמכו זה על זה ויאכל טבל".

וכן נפסק בשולחן ערוך (י"ד סי' שלא סעי' ק"ז). מכאן שלא רק סיבת הורדת דרגת החיוב שקיימת רק במכירה, כי אם גם החשש למכשול קיים.

עוד פסק הרמב"ם בסוף פרק ו':

"הנותן שדהו בקבלה (קבלנות) לגוי או למי שאינו נאמן על המעשרות (ראב"ד: פירוש משהוא חשוד) אף על פי שלא באו לעונת המעשרות, צריך לעשר על דמ' (כדי לא להביא למכשלה או כדי שלא להפסיד את הכהנים והלוויים ממעשרותיהם) נתנה לעם הארץ, עד שלא באו לעונת המעשרות אינו צריך לעשר על ידם, ומשבאו לעונת המעשרות צריך לעשר על ידם."

ב. להלכה בשאלה שלפנינו

נמצא כי המוכר פירותיו צריך לעשר¹ קודם שמוכר גם אם מוכר לחבר או למקום שודאי מפרישים בו תרומות ומעשרות כהלכה. אלא שבמקום צורך מותר למכור טבל. ונראה כהפסד החלק אם אינו נחשב מקום צורך, דזוהי חובתם להפריש תרומות ומעשרות, ואדרבה אסור להם ליהנות ממכירת טבל. והעובדה שמפרישים גם בתחנות הקמח, אינה מענין המגדל. אכן אם קיים חשש אמיתי, שכתוצאה מכך שאלה מפרישים, ואחרים שאינם שומרים תורה ומצוות אינם מפרישים, יבואו לתרום מן הפטור על החייב, ואי אפשר להודיעם ולהזהירם מראש משום שהתבואה מתערבת וכדומה, כי אז הוי ודאי מקום צורך ורשאים למכור טבל מחמת כן. שאין לנו היום חבר, וכל שיש שם משגיח כשרות שאחראי להפרשת תרומות ומעשרות והוא ירא שמים הוא נחשב כחבר, שכתב כיוצא בזה הגרש"ז אורבך זצ"ל (כרם ציון אוצר התרומות ח"ב, הלכות פסוקות פרק ג' סעיף כה, הערה ז) וזה לשונו:

"נראה דהטעם ששומרי תורה נוהגים היום שמאמינים זה לזה לענין מעשר, אף על גם שלא קיבלו עליהם חברות, אפשר דהוא משום דדוקא בזמן חז"ל שקבעו סדר של קבלת חברות, לכן כל מי שלא קיבל עליו חברות תיקנו לחושבו כעם הארץ. מה שאין כן בזמננו שאין סדר כזה חזר הדבר לדינו דמי שהוא בחזקת כשרות, נאמן".

וכן התיר כדי להסיר מכשול בשו"ת מנחת יצחק (ח"ו סי' קיט).

אך ראה בחזון איש (דמאי סי' ו ס"ק ז) שכתב כי אפילו כדי שלא להפסיד להפריש שתי פעמים נחשב לצורך ומותר לשם כך למכור טבל. אך נראה שזה דווקא אם

1. בכרם ציון (אוצר התרומות ח"ב, הלכות פסוקות פ"ג סעי' יב) נפסק כי מוכר טבל לנכרי עובר על עשה דרבנן שחייבו שהמוכר יעשר. והחזו"א (דמאי סימן יב ס"ק יח) מסתפק אם אסור למכור לו אף בחובר אחר שהגיעו לעונת המעשרות והכריע בראיה מגמרא שאין איסור. ובסי' יד ס"ק ב) ביאר עוד: "נכרי וחשוב חלוקים בטעמם, דבנכרי הוא משום קנס דקיימא לן דאין משכירים שדות בארץ ישראל... אבל לישראל חשוד אין איסור להשכיר אלא משום שלא יכשילו ומותר לכתחילה ליתן לו בקבלה על מנת לעשר על ידו, אבל לנכרי אפילו על מנת לעשר על ידו אסור" (ועיין שם עוד לענין מכירת שדהו לגוי ולחשוד) ועיין עוד בתורת הארץ (קליערוס, פ"ב אות לח) שדן במכירה לגוי קודם מירוח, דתלוי בטלי האיסור אם הוא מחמת הפקעת תרומות ומעשרות, ושם (אות לט) שדן במכירה לחבר שלא לצורך קודם מירוח. ועיין שם גם באות מ', ויש לומר דקודם מירוח קיים הנימוק המוריד מדרגת החיוב ולאחר המירוח חשש תקלה.

ההפרשה שתי פעמים היא על חשבון המוכר. ואכן אם המדינה מנכה את האחוז המופרש משכר החקלאים, הרי שאין הצדקה שהם יפסידו פעמים. אך אם לאו, ודאי שאין הצדקה למכור טבל. ובהמשך דבריו כתב:

”יש לעיין בחבר שלא קיבל, המוכר לחבר שקיבל - אם צריך המוכר לעשר. ולכאורה יש לומר דזה הוי בכלל מוכרים את הטבל לצורך, ואף על גם דאפשר ליה לעשר, מכל מקום אין ראוי להפסיד וזה מיקרי צורך... ולפי זה בזמן הזה אם מוכר לתלמיד חכם היודע שלא יסמוך על המוכר ויעשר בעצמו, מותר למכור לו טבל ויודיעו שלא עישר, וצריך עיון, מיהו דוקא בשהתלמיד חכם עושה מצד הדין. אבל אם מחמיר שלא מן הדין, לא הותר בשביל זה למכור טבל”.

ויש לפרש זאת בשתי דרכים, האחת: אם רק מחמיר על עצמו, אזי שיחמיר ויאמר למוכר להפריש בעצמו וירויה גם הפרשת תרומה וגם שלא מכר טבל. הדרך האחרת: שאם מפריש מן הדין ודאי לא יזלזל ויפריש, אבל אם תורם כחומרא, עלול הוא לחוס על ממונו ולא להפריש ונמצא שהביא חס ושלוש מכשול. והוא ראייה שאפילו רבי יוסי שהתיר לשלוח לחבר טבל (ובלבד שיודיענו) לא התיר לשלוח לחבר דמאי, מחשש שמא לא יתרום!.

בנדון דידן האחראי על הפרשת תרומות ומעשרות מכל התבואה המגיעה אל הממגורות או אל תחנות הקמח אינו מפריש לחומרא בעלמא. ממשקים אחרים, שאינם שומרים תורה ומצות, ההפרשה ודאי מדינא. מחשש למכשול מפרישים מכל המשקים, אין זה מדינא ממש אך ודאי לא חומרא בעלמא. ונראה דדינו כהפרשה מדינא, ומותר למכור להם טבל על פי החזון איש.

היתר נוסף ניתן למצוא ע"פ החזון איש (דמאי סימן יב ס"ק יח והובאו דבריו בכרם ציון שם סעיף כ) שהסתפק אם רשאים למכור טבל לחבר קודם גמר המלאכה, משום שיתרן שאז אין איסור להוריד את דרגת החיוב של הפרשת תרומות ומעשרות, ויתכן גם שלא חששו חז"ל למכשלה אלא לאחר גמר מלאכה, כיוון שחל חיוב הפרשת תרומות ומעשרות על המוכר, אבל קודם לכן לא חיבוהו להפריש ורשאי למכור טבל אם אין חשש למכשלה, משום שמוכר לחבר. בין כך ובין כך ספק לנו אם אסור למכור טבל קודם גמר מלאכה. והיות וכל התבואה במדינה נמכרת למדינה, יתכן שדינה כמכורה עוד קודם גמר מלאכה ואולי עוד קודם שהגיעה לעונת המעשרות, וצריך עיון משום שאת ההתחשבות עושים לפי כמות התבואה שהגיעה לממגורות ולכן ספק מתי חלה שעת המכירה. אך אם נאמר ששעת המכירה נקבעה קודם גמר מלאכה, יש לנו ספק נוסף על מנת להתיר.

ג. סיכום

מותר למכור טבל לחבר לצורך (ובלבד שיודיענו), מי שודאי מפריש תרומות ומעשרות דינו כחבר לענין זה שמותר למכור לו טבל לצורך. לכן מותר למכור תבואה למדינה ללא הפרשת תרומות ומעשרות אם מתקיים אחד מן התנאים הבאים:

- א. אם אכן קיים חשש למכשלה אם יפרישו המגדלים, כגון שהמשגיחים יפרישו מהתבואה שהופרש ממנה כבר על תבואה חייבת.
- ב. אם ההפרשה ע"י המשגיחים מנוכה מהשכר המגיע למגדלים.
- ג. על פי החזון איש: אם מוכר לתלמיד חכם שיודע שמעשר בעצמו.
- ד. אם נאמר ששעת המכירה חלה קודם גמר מלאכה ונפסוק לקולא בספקו של החזון איש.